

Türkiye Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Ünlü Uyumsuzlukları

Vowel Disharmony in Arabic Loan Words in Turkish

Hilal Oytun ALTUN*

ÖZET

Alıntı kelimeler alıcı dilin ses yapısına göre şekillenmektedir ve Arapça alıntı kelimelerdeki sesler de Türkiye Türkçesinin ses yapısına uydurulmaktadır. Arapça alıntı kelimelerin bir kısmı Türkçenin ünlü uyumlarına uygun hâle getirilmekte, bir kısmı bu uyumlara uydurulmamaktadır. Ünlü aykırılışmalarının tamamını açıklamak şu anki bilgilerimizle mümkün görünmemektedir. Ancak bazı artlık-önlük (kalınlık-incelik) uyumu bakımından aykırılışmalara ön damak, art damak, yan (lateral) ünsüzlerle uzun ünlünün sebep olduğu gözlemlenmektedir. Düzlük-yuvarlaklık bakımından aykırılışmanın sebebi ise dudak ünsüzleridir. Arapça alıntı kelimelerdeki ünlülerin durumu, Türkçede ünlü-ünsüz uyumunun kalınlık-incelik uyumundan daha öncelikli olduğunu göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELE

Ünlü, Ünlü uyumu, Ünlü-ünsüz uyumu, Ünsüzlerin etkisi, Alıntı kelimler, Türkiye Türkçesi, Arapça

ABSTRACT

Loan words change phonetically according to the phonetics of the recipient language. Arabic loan words in Turkish change phonetically in accordance with Turkish phonetics. While some Arabic loan words adapt to Turkish vowel harmony, some others stay disharmonic. It is not possible to explain all disharmonic changes with our present knowledge. However, it can be said that some of the disharmonic changes in front and back vowels are caused by palatals, velars, lateral and long vowels. Main reason of disharmonic change in rounding is the labials. The vowels of Arabic loanwords in Turkish, show us that vowel-consonant harmony in Turkish is prior to the front-back vowel harmony.

KEY WORDS

Vowel, Vowel harmony, Vowel-consonant harmony, Effects of consonants, Loan words, Turkey Turkish, Arabic

* Yrd. Doç. Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi

Giriş

Alıntı kelimeler alıcı dilin ihtiyaçlarına göre şekillenmekte, alıcı dile uygun hâle getirilmektedir. Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntı kelimelerde de anlamca ve ses bilgisi yönünden bazı değişiklikler görülmektedir. Arapça ses bilgisi ile genel olarak Türkçe arasında belirgin farklar bulunmakta, bu sebeple de Türkiye Türkçesi sözlüğünde hacimli bir yer kaplayan Arapça kelimelerde de ses değişimleri sık görülmektedir. Bu değişimlerin nitelikleri iki dilin ses yapısı, kelimenin kullanım sıklığı, kullanıldığı çevreler gibi farklı etkenlere göre şekillenmektedir.

Standart Türkiye Türkçesine kaynaklık eden İstanbul diyalektinin Osmanlı Türkçesi mirası, Arapça ve Farsça kelimelerin bünyesinde Türkçenin ses bilgisi eğilimlerine aykırı bazı kullanımların dilde yaşamasına elverişli zemini hazırlamıştır. Diğer yandan Türkiye Türkçesi, yabancı unsurları sözlüğüne dâhil ederken, bu kelimelerdeki ses bilgisi özelliklerinin bir kısmını tamamen dışlamış, bir kısmını ise kabullenmiş ve kendi dilinde yaşatmaya ve kullanmaya başlamıştır. Örneğin Arapçada bulunan *se, sat, dat, zı, ayın, gayın* harfleriyle gösterilen sesler Türkiye Türkçesinin ses koleksiyonuna dâhil edilmemiş; bazı Arapça seslerin kelimedeki bulunduğu yer Türkçe açısından kabul edilemez bulunarak değiştirilmiştir. Ancak, örneğin, ünlü uyumuna uymayan kelimeler, uzun sesler, ön damak (palatal) /k, g, l/ sesleri yanında art ünlüler bulunması, vb. gibi Türkçenin ses bilgisi özelliklerine yabancı kullanımlar, dilde doğal biçimde yaşama şansı bulmuştur. Türkiye Türkçesinin bünyesine kabul edebildiği ve edemediği yabancı ses bilgisi özellikleri araştırılmaya muhtaç bir konudur. Çünkü Türkiye Türkçesinde ses bilgisi söz konusu olduğunda sadece aslen Türkçe olan kelimeler dikkate alınmakta, ancak alıntı kelimelerle Türkiye Türkçesine giren ses bilgisi özellikleri bir kenara bırakılmaktadır (Gemalmaz 1989, 6-2).

Eski Anadolu Türkçesinden itibaren Anadolu Türkçesinin Arap alfabesi ile yazılmış olmasından dolayı bu kelimelerin Türkçenin bu dönemlerde nasıl telaffuz edildiği konusunda bilgimiz, standart imladan sapan örneklerle ve az sayıdaki Latin harfli kaynakla sınırlıdır (Develi 1995; Duman 1995; Oral Seyhan 2004; Şen 2007; Ünver 2007). Ayrıca Türkçe, Arapça kelimelerin birçoğunu Farsça kanalıyla aldığı için telaffuzda Farsçanın etkileri de söz konusu olmuştur (İşler 2004; Pekacar 2007). Türkiye Türkçesi döneminde, fonetiğe uygun

tasarlanmış Latin alfabesi ile Türkçenin alıntı kelimeler üzerindeki telaffuz tercihleri, zaman zaman tartışmalara da konu olan yönleri bulunmakla birlikte, yazıya da yansımıştır.

Türkçenin çeşitli saha ve dönemlerinde Arapça alıntı kelimeler sözlükte bir yekûn oluşturmaktadır. Bu konu çeşitli araştırmalarda ele alınmıştır (Azmun 2000; Pekacar 2006; Yazıcı Ersoy 2006; Cumakunova 2008, vb.). Yine Türkiye Türkçesinde bu kelimelerin fonetiği ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır (Tekin 1958; Ergin 2010; Timurtaş 2008, 2009; Zülfikar 1995, 1996; Öztekten 2001; Özçelik 2004).

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi sözlüğünde hâlâ yaşamakta olan Arapça kelimelerin ünlü uyumları bakımından durumu ele alınmaktadır. Çalışma özel olarak Arap imlasında ünlüsü gösterilmeyen alıntı kelimelerden hangilerinde ünlü uyumlarına aykırılık bulunduğu konusuna odaklanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında incelenen örneklerde kelimenin yazımı ve söyleyişi için Türk Dil Kurumu tarafından güncellenen sözlükler kaynak olarak alınmıştır (<http://www.tdk.org.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF07B4BDB15D6B60D5>). Ses değişimleri önce birey veya grup dillerinde oluşarak, dil içi yayımlarla kural hâlini aldığından (Karaağaç 2010, 49) standart dilin dışındaki kullanımlar da dilin eğilimlerini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak bu çalışmada standart dilde yerleşmiş şekiller değerlendirilmiş ve Türk Dil Kurumunun önerdiği kullanımın dışındaki durumlar karşılaştırma amacıyla bir iki yerde belirtilmiştir.

1. Arapça alıntı kelimelerde görülen ünlü değişimleri

Ergin (2010, 28) Arapça alıntı kelimelerin ünlülerinin Türkiye Türkçesindeki durumunu şöyle özetlemektedir:

“Arapçada uzun ve kısa ikişer şekilleri olmak üzere şu üç vokal vardır: *a, u, i* (*â, û, î*). Fakat Türkçede Arapça kelimelerin vokalleri çoğaltılmış, bu kelimelerin vokalleri de aşağı yukarı Türkçede olduğu gibi sekize çıkarılmıştır. Değişiklik kısa vokallerde olmuş ve Arapçanın kısa *a*'sı Türkçede *a, e*; Arapçanın kısa *u*'sü Türkçede *u, ü, o, ö*; Arapçanın kısa *i*'si Türkçede *i, ı* şekline sokulmuştur. Bunlardan kısa *a* Türkçede umumiyetle *e* şekline sokulmuş, ancak civarında kalınlığı muhafaza edecek bir ses, fonetik bir sebep varsa *a* olarak kalmıştır. Kısa *u* da Türkçede umumiyetle *ü*'ye çevrilmiş, ancak civarında kalınlığı muhafaza edecek unsurlar varsa *u* olarak kalmış, nadir olarak da bazen *o* veya *ö* şekline sokulmuştur. Kısa *i* umumiyetle *i* olarak saklanmış, fakat kalınlaştırıcı unsurların

yanında bazen *t'*ya çevrilmiştir. Uzun vokallere gelince bunlar vokal olarak değişmemiş, yalnız birçok kelimelerde kısalmışlardır. Kapalı hecelerde de umumiyetle kısa söylenirler. Bütün bunları şu misallerde görmek mümkündür: *machûl-meçhûl*, *ma'lûm*, *mufrad-müfret*, *munâkaşa – münâkaşa*, *mutlak*, *umr-ömür*, *Usmân-Osman*, *mantik-mantık*, *râzî-râzı*, *rizâ-rıza*, *muhim-mühim*, *kitâb-kitap*, *maktûb-mektup*, *Ahmad-Ahmet*, *cavâb-cevap*. Burada غ , ظ , ط , ض , ص , خ , ح , konsonantlarının ve civardaki kalın vokallerin kalınlığı muhafaza edici unsurlar olduğu hatırdadır." (Ergin 2010, 28)

Türkiye Türkçesindeki Arapça kelimelerde görülen ses olayları Özçelik (2004) tarafından tasnif edilmiştir. Bu tasnifte ses olayları "benzeşme, aykırılışma, türeme, düşme, ikizleşme, tekleşme, kaynaşma" olarak sıralanmış ve bu olayların hangi seslerde ve kelimenin hangi kısmında görüldüğü detaylı olarak anlatılmıştır. Bu ses olaylarından etkilenen Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntı kelimelerin tamamına yakını ilgili ses olayının altında listelenmiştir. Adı geçen çalışmada ünlüleri ilgilendiren ses olayları şöyledir:

Ünlü benzeşmeleri (İncelme yönündeki benzeşmeler; Kalınlaşma yönündeki benzeşmeler; İnce ünlüler arasındaki benzeşmeler; Kalın ünlüler arasındaki benzeşmeler) (Özçelik 2004, 551-552)

Ünlü aykırılışması (Kalın sıradan kelimelerdeki ünlülerden birinin incelenmesi; İnce sıradan kelimelerdeki ünlülerden birinin kalınlaşması; Kalın sıradan kelimelerdeki ünlülerden birinin değişmesi; İnce sıradan kelimelerdeki ünlülerden birinin değişmesi; Kalın ünlülü kelimenin ince sıraya geçmesi) (Özçelik 2004, 553-554)

Ünlü türemesi (Başta ünlü türemesi; İçte ünlü türemesi; Sonda ünlü türemesi) (Özçelik 2004, 554-556)

Ünlü düşmesi (İçte ünlü düşmesi; Sonda ünlü düşmesi) (Özçelik 2004, 556-557)

Kaynaşma (Özçelik 2004, 560)

Yukarıdaki çalışmada yer verilmeyen uzun ünlülerin kısalması olayı Zülfikar (1995, 1996) tarafından ele alınmış ve değişimin görüldüğü kelimelerin listeleri verilmiştir. Tekin (1958) ve Öztekten (2001) ise *ayın* ve *hemze* ile işaretlenen seslerin Türkiye Türkçesinde ünlüye dönüştüğü durumları ve örnekleri ele almışlardır.

Adı geçen çalışmalarda ele alınan ses olaylarını tekrarlamayacak, bunlara ek olmak üzere bazı dikkatleri ifade etmekte yetineceğiz.

1.1. Uzun ünlülerin kısalması

Arapça imlada sadece uzun vokaller /â/, /û/, /î/ gösterilmekte ve bu seslerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde aynen korunmakta bir kısmı da kısalmaktadır. İlk ve son hecesinde uzun ünlüleri kısalan kelimelerin listeleri Zülfikar (1995, 1996) tarafından verilmiştir. Anılan kaynaklara göre son hecesinde iki ünsüz arasında uzun ünlü (cVc) içeren kelimelerin tamamında uzun ünlüler kısalmıştır. Böyle kelimelerin bir kısmının son hecesinde bulunan uzun ünlüler, kelime ünlü ile başlayan ek aldığı anda ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Türkçe Sözlük*'te kelimeye yükleme hâli getirilerek gösterilmektedir: *islah -isla:hı, evlat- evla:dı, vb.*

Arapça kelimelerden orta hecede uzun ünlüsü kısalan kelimeler de bulunmaktadır:

Hadîce>Hatice, kabâhat> kabahat, tekâzâ>takaza, vb.

Orta hecesindeki uzun ünlüsü söyleyişte kısaltılmayan Arapça kelimeler de dilde yaşamaya devam etmektedir: *basi:ret, kabi:le, haka:ret, hama:set, hara:ret, ica:bet, ica:zet, ida:re, vb.*

Arapça kelimelerde bulunan uzun seslerin küçük bir kısmı kısalırken artlık-önlük ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarak başka seslere dönüşmektedir:

'aynî> aynı, kumrî> kumru, kürsî> kürsü, Türkî> türkü, zeytûn> zeytin vb.

1.2. Kısa ünlülerin uzaması

Arapça kelimelerde bulunan bazı kısa ünlüler de Türkiye Türkçesinde, uzun ünlülü başka kelimelere benzetilerek, uzatılmaktadır: *azamet> aza:met, asâ> a:sa, 'îrâk>I:rak, tahîn> ta:hin, tarîkât> ta:rikat, mutlakîyyet> mutla:kiyet, vb.* Buraya örnek olarak aldığımız kelimelerdeki ünlü uzunlukları, kelimenin aslî şeklini bilmeyenler arasında yaygındır ve Türk Dil Kurumu sözlüğünde bunlar kısa telaffuzlu gösterilmektedir.

1.3. Ünlü türemesi

Türkçenin kelime sonunda yan yana kabul etmediği ünsüzler (Ergin 2009, 67; Karaağaç 2010, 131) alıntı kelimelerde bulunmakta ve böyle kelimelerin bir kısmında iki ünsüz arasında bir dar ünlü türemektedir (Özçelik 2004, 555-556). Türkçede kelime sonunda yan yana gelmeyen /vk/, /vt/, /yk/, /yn/, /yt/, (Demir-Yılmaz 2010, 153) gibi bazı ünsüz çiftleri (coda consonant clusters) alıntı kelimelerde korunmaktadır: *harf, sulh, şems, şevk, tarz, zamk, zırh, zift, vb.* Bazı örneklerde ise kelime sonundaki ünsüz çifti Türkçeye uygun hâle getirilmiştir. *lb>lp: kalb>kalp; rb>rp: harb>harp; rc>rç: harc>harç; rd>rt: vird>virt, vb.*

2. Arapça kelimelerdeki ünlüler

Arap imlasında uzun ünlüler yazımda *vav*, *elif* ve *ye* harfleriyle işaretlenmekte, kısa ünlüler ise ancak hareke kullanıldığında, düz geniş ünlü /a/, /e/ “üstün”, düz dar ünlü /i/, /ı/ “esre” ve dar yuvarlak art ünlü /u/ “ötre” işareti ile gösterilmektedir. Yuvarlak ünlü tek şekillidir. Düz ünlülerin art veya ön olacağı yanındaki ünsüzle belirlenmektedir. Ancak bu çalışmada “ı” harfi ile gösterdiğimiz ses Türkiye Türkçesinden farklı bir sese karşılık gelmektedir.

Arapça alıntı kelimelerdeki ünlülerle ilgili değişmelerde iki önemli etken bulunduğu görülmektedir: Bunlardan biri ünlü uyumları diğeri ünlü-ünsüz uyumlarıdır (Ergin 2010, 28; Clements-Sezer 1981).

2.1. Önses ünlüleri:

Kelime başında ünlü bulunan Arapça alıntı kelimeler ya *ayın* ya da *elif* ile başlamaktadır:

Ayın: *Ayın* harfiyle gösterilen ses Türkçede karşılığı bulunmayan bir sestir. *Ayın* ve *hemze*'nin Türkiye Türkçesinde aldığı şekiller Tekin (1958) ve Öztekten (2001) tarafından incelenmiştir.

Ayınla başlayan Arapça kelimeler Türkiye Türkçesinde büyük çoğunlukla /a/, /i/, /u/ ünlüleri ile başlamaktadır, çok az örnekte *ayın*, Arapça için yabancı olan /ı/, /o/, /ö/, /ü/ ünlülerine dönüşmüştür. Bu durum ses değişmelerinde Türkçenin eğilimleri kadar kelimenin aslı seslerinin de belirleyici olduğunu göstermektedir. *Ayın* harfiyle işaretlenen ses Türkiye Türkçesinde kelime başında *e* ile karşılanmamaktadır.

Ayın sesiyle başlayan bazı kelimelerin başında düz geniş art ünlü /a/, düz dar art ünlü /ı/ ile; dar yuvarlak art ünlü /u/ dar yuvarlak ön ünlü /ü/ ile nöbetleşmektedir. Parantez içindeki şekiller Türk Dil Kurumunca yayınlanan *Türkçe Sözlük*'te bulunmamakta, Devellioğlu (2001) tarafından kaydedilmektedir.

Ayın > /a/(ı/, /i/): ‘aşk> aşk (ışk), ‘ayân> ayan (ıyan/iyan), ‘ayâl> ayal (ıyal/iyal)

Ayın > /u/, /ü/: ‘umrân> ümran (umran), ‘uryân> üryan (uryan), ‘unvân> unvan (ünvan)

Ayın > /ı/: ‘îrâk>Irak, ‘îrk> ırk, ‘îrsî> ırsî, ‘îrz>ırz

Ayın > /o/: ‘Uşmân> Osman

Ayın > /ö/: ‘Umer> Ömer, ‘umr> ömür, ‘urf> örf, ‘uzı> özür, ‘uşı> öşür

Elif: Kelime başında *elif* Türkiye Türkçesinde /a/, /e/, /ɪ/, /i/, /u/, /ü/ ve bir örnekte /o/ ile karşılanmaktadır; bu sesin /ö/ ünlüsü ile karşılandığı örnek yoktur.

Elif> /ɪ/: *işlâh> ıslah, işrâr> ısrar, iztirâb> ıztırab*, vb.

Elif> /u/:

Bu örneklerde aslî ses korunmaktadır: *u'cûbe> ucube, ufk> ufuk, uhrevî> uhrevî, uhuvvet> uhuvvet*

Elif> /ü/:

Bu değişimde çoğunlukla artlık-önlük uyumu etkili olmuştur:

ucret>ücret, udebâ'> üdeba, ulfet> ülfet, umerâ> ümera, ummîd> ümit, ummet> ümmet, ummî> ümmi, uştuble>üstüpü

Uzun art ünlü korunurken ince (palatal) /l/ ünsüzünün gerileyici ve uzak etkisinin aykırılışmaya sebep olduğu örnek *uslûb> üslup* kelimesidir.

uss> üs(sü) kelimesinde ise incelmeye (fronting) "sin" harfi ile gösterilen /s/ sesinin sebep olduğu düşünülmektedir.

Elif> /o/: *uķiyye>okka*

2.2. İçseste kısa ünlülerin Türkiye Türkçesindeki durumu:

Diğer dillerde olduğu gibi ünlüler ve ünsüzler Türkçede de etkileşim içinde şekillenmektedir. Arapçada kalın ünsüzlerin yanında art ünlüler bulunmakta, ق ح ع غ ط ظ ض ص خ ح seslerinin yanında /e/ sesi yer almamaktadır. Bu seslerin Türkiye Türkçesindeki durumu da benzerdir; örneğin *gayın, dat, tı, zı*, yanında Türkiye Türkçesinde bir iki örnek dışında hiçbir durumda ön ünlü bulunmamaktadır: *ziyâ'>ziya, ziyâfet>ziyafet, hazîre>hazire: mustantîk>müstantik; zıvâhir>zevahir, vb.*

Yine Türkiye Türkçesine girmiş, örneğin *tef'îl* vezninde /a/, /e/ içeren kelimelerde Arapçadaki bu seslerin etkisi Türkiye Türkçesinde de görülür: *tahsîl* ve *tedbîr*, vb. Ancak kelime Türkçeleştirilirken bazı ünsüzlerin art ve ön oluşları da değişebilmektedir. Örneğin bazı art damak (velar) /k/ sesleri ön damaksıllaşmaktadır (palatalisation): *'akl> akıl* örneği yanında *nakl> nakil, vakt> vakit*, vb. /k/ sesinin ön damaksıllaşmasına sebep olan etken, yanındaki ünlüyü ön damaksıllaştıran /l/ ve /t/ sesleridir. Bu sesler aşağıda tekrar ele alınacaktır. Bunların yanında Arapçada *sat, se, sin* harfleriyle gösterilen üç farklı sesin /s/; *zel, zı* ve *ze* harfleri ile işaretlenen seslerin /z/; *ha, hı* ve *he'nin* bir tek /h/ ile; *te* ve *tı'nın* Türkçede /t/ ile karşılanması, bu kelimelerdeki ünlülerle ilgili ses

özelliklerinin Türkçeye taşınmasının sınırlı olmasına sebep olmuş, ve genellikle ön damak ünsüzleri ünlülerin durumunu belirlemiştir: *muḫāla* 'a>*mütalaa*, *ḥukm*>*hüküm*, vb.

Arapça imlasında gösterilmeyen ünlülerden yalnız birkaç tanesi /o/, /ö/ ünlüleriyle karşılanmaktadır:

ḥurtûm> *hortum*, *ṣuḥbe(t)*> *sohbet*, *luḫme*> *lokma*, *Luḫmân*> *Lokman*, *nuḫsân*> *noksan*, *nuḫḫa*> *nokta*

tuhme(t)> *töhmet*, *ṣuhre(t)*> *şöhret*

Burada yer alan kelimelerde Arapçada da bulunan /a/, /e/, /u/, /i/ ünlülerinin yanında Arapçada bulunmayan /ü/ ve /ı/ ünlüleri de kelime Türkçeleştirilirken kullanılan ünlülerdir. Ancak /ı/ sesi Arapça telaffuzda yer alan ve genellikle bir yarı vokalle birlikte kalın ünsüzlerin yanında bulunan bir sestir.

Yukarıda Ergin'den (2010, 28) yapılan alıntıda Arapça ünlülerin Türkçe ünlülere dönüşürken ünlü uyumlarının ve kalın okutan ünsüzlerin belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Ancak bazı kelimelerde görülen ünlü değişimleri, ünlü uyumlarının etkisinin sınırlı olduğunu, ön damak ünsüzlerinin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu sebeple çalışmanın bu bölümünde Arapça alıntı kelimeler ünlü uyumları açısından ele alınacaktır.

3. Ünlü uyumları bakımından Arapça alıntı kelimeler

3.1. Önlük-artlık (Kalınlık-incelik) uyumu

Türkçede ünlü uyumu konusu söz konusu edildiğinde alıntı kelimelerde bu uyumun aranmayacağından bahsedilerek, ünlü uyumsuzlukları istisnai kabul edilmektedir. Başka bir bakış açısına göre ise Türkçedeki alıntı kelimeler de ünlü uyumları açısından değerlendirilmeli ve istisna kabul edilen durumlar ön ünlü- ön damak ünsüzü/art ünlü-art damak ünsüzü uyumu ile açıklanmaya çalışılmalıdır (Clements-Sezer 1981, 213-255; Yavaş 1978, 34-44; Levi 2001, 379-393).

Türkiye Türkçesinde önlük –artlık uyumu “ön ünlü-ön ünlü/ art ünlü-art ünlü” ve “ön ünlü- ön damak ünsüzü/art ünlü-art damak ünsüzü” şeklinde iki türdür. Aslen Türkçe kök ve gövdeler söz konusu olduğunda “tamamlanmış” (art zamanlı); Türkçe ve alıntı kelimelerde “eklenme sırasında ortaya çıkan” (eş zamanlı) bir uyum olan ünlü-ünlü uyumunun öncelikli sayılması bir yanlıdır. Aslen Türkçe kelimelerde ünlü-ünsüz uyumu ise “tamamlanmış” (art zamanlı)

bir uyumdur. Türkiye Türkçesinin ünlü-ünsüz uyumunu *-ken, -ki* eklerinde ünlü-ünlü uyumunun önünde tuttuğu gözden kaçırılmamalıdır.

Önlük-artlık uyumuna aykırı pek çok kelime Türkçeye girmiş; Türkçe bunları ünlü uyumuna sokmak yerine, ünlü-ünsüz uyumunu önclemiştir.

Aşağıda listelenen örneklerde ünsüzler esas alınarak ünlü uyumuna uymayan kelimeler verilmektedir:

3.1.1.1. Ön damak ünsüzleri (/g/, /k/, /l/, /r/, /y/)

Türkiye Türkçesinde /k/, /g/, /l/ ünsüzleri artlık-önlük uyumunu ön damaksı (palatal) veya art damaksı (velar) oluşlarıyla etkilemektedir. Clements-Sezer (1981, 233), Ergin'in (2010, 71) aksine "palatal /k/, /g/, /l/ ünsüzlerinin sadece ön ünlülerle, velar /k/, /g/, /l/ ünsüzlerinin sadece art ünlülerle bir arada bulunacağını iddia etmenin meseleyi aşırı basitleştirmek olacağını, çünkü uyumsuz ünsüzlerin ünlü uyumuna uygun kelimelerde bulunabildiğini, uyumlu ünsüzlerin de uyumsuz kelimelerde görülebildiğini" ifade etmektedir. Burada iki bakış açısının farklılaştığı nokta, Ergin'in bu kuralla sadece aslen Türkçe kelimeleri kast ediyor oluşudur. Büyük oranda Türkçeleştirilen kelimelerde [art damak ünsüzü+art ünlü] ve [ön damak ünsüzü+ön ünlü] uyumu net olarak görülür. *-ken* (zarffiil eki), *-ki* (aitlik eki) ve *hangi* örnekleri de bu duruma Türkçe kökenli örneklerdir. Yabancı dillerden dilimize giren kelime başında iki ünsüz arasında söyleyişte veya yazımda türeyen ünlülerin durumunda da /k/, /g/, /l/ ünsüzlerinin ön veya art damak oluşları etkilidir: *grip* (*grip*), *linik* (*klinik*), *krem* (*kırem*), *kulüp* (<*club*>), *bulüz* (<*blouse*>), vb. Clements-Sezer (1981) bu durumu ünlü uyumunu bir sonraki heceye geçirmeyen parçacık (opaque segment) teorisi ile açıklamış, böylelikle hem Türkçe kökenli hem de alıntı kelimelerdeki ünlü uyumsuzluklarını içeren bir yaklaşım geliştirmeyi amaçlamıştır. Son grup kelimeler bu teoriye göre açıklanacak olursa ünlü uyumunu yarıda kesen unsur (opaque segment), ikinci hecenin başındaki ön damaksı /l/, /r/ sesleridir.

Arapça alıntı kelimelerde bu ünsüzlerin etkileri şöyle görünmektedir:

/k/ ön damak ünsüzünün ünlü aykırılışmasına sebep olduğu kelimelerden bazıları şunlardır: *helak+i*, *maktûb>mektup*, *taḥakkum>tahakküm*, vb.

"/l/ (lateral ünsüz) kelime başında ve yanında ön ünlü olduğu her durumda ön damaksıdır (palatal). Kelime sonunda kuralsız, kelime içinde ise uzun ünlünün yanında genellikle ön damaksı, onun dışında art damaksıdır." (Clements-Sezer 1981, 237) "Yan ses" (lateral ünsüz) adı verilen ince /l/ sesinin

Arapça alıntı kelimelerde ünlü aykırılışmasına sebep olduğu örneklerden bazılarında gerileyici bazılarında ilerleyici etki görülmektedir.

culûs> *cülus*, *fulân*> *filan*, *halâ*> *hela*, *halâl*> *helal*, *kal'a*> *kale*, *kallâş*> *kalleş*, *karanful*> *karanfil*, *katl*> *katil*, *kalb+i*, *luḫf*> *lütuf*, *luzûm*> *lüzûm*, *gusl*> *gusül*, *taḫammul*>*tahammül*, *taḫayyul*> *tahayyül*, *zulm*>*zulüm*, vb.

Clements-Sezer'e göre /r/, /t/ ünsüzlerinin de ünlü uyumu üzerinde etkisi bulunmaktadır ve ünsüzlerin artlık-önlük uyumuna etkisi bu beş ünsüzle sınırlıdır: “/k/, /g/, /l/ ünsüzlerinin Türkçede ön damaksı (palatal) ve art damaksı (velar) olmak üzere iki temel tipi vardır. Bunların palatal veya velar olacakları durumlar kurallı değildir. Yine palatal /r/ ve palatal /t/ hece sonlarında kuralsız bir şekilde bazı kelimelerde karşımıza çıkar. Bunların dışındaki durumlarda ünsüzlerin artlık-önlük uyumu açısından bir karakteristiği bulunmamaktadır.” (Clements-Sezer 1981, 233)

/r/: *garaž*>*garez*, *harf+i*, *aşûrâ*>*aşure*, *ḳadr*> *kadir*, *ḫabar*>*haber*, *ḫancar*>*hançer*, *ruchan*>*rüçhan* örneklerinde ise ön damaksı (palatal) /r/ sesinin etkisi görülmektedir. Ancak *harf+i* örneği yanında *zarf+i* gibi kelimeler Clements-Sezer'in (1981, 233) yukarıda alıntıladığımız kısımda bahsettiği kuralsızlık örnekleridir.

Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntı kelimelerde ön damak /g/ ünsüzünün ünlü uyumunu etkilediği bir örnek tespit edilemedi. *kâfir*>*gâvur* örneğinde ön damak ünsüzü-art ünlü şeklinde Türkçeye aykırı yapı sürdürülmüştür.

3.1.2. Art damak ünsüzleri (/g/, /k/, /ğ/, /l/)

/k/ art damak ünsüzünün ünlü aykırılışmasına sebep olduğu örnekler: *kindîl*> *kandil*, *ḳible*> *kible*, *ḳidem*> *kidem*, *ḳismet*> *kismet*, *ḳiymet*> *kıymet*, vb.

/k/ sesinin kelimedeki diğer seslerin etkisiyle ön damaksıllaştığı örnekler mevcuttur: *bakıyye*>*bakiye*, *iknâ*'>*ikna*, *ikrâr*>*ikrar*, *iktibâs*>*iktibas*, *iktidâr*>*iktidar*, *iktisâd*>*iktisat*, *iktidâ'*>*iktiza*, *mevki*'>*mevki*, *müstakîm*>*müstakim*, *mutlakıyyet*> *mutlakiyet*, *şarkıyyât*> *şarkiyat*, *müsteşrik*> *müsteşrik*, *mikdâr*> *mikdar*, *naḳd*> *nakit*, *naḳl*> *nakil*, *ta'ḳîb*>*takip*, *tasdîḳ*> *tasdik*, *taḫbîḳ*>*tatbik*, *taḳyîḳ*> *tazyik*, *tebrîḳ*>*tebrik*, *taḫḳîḳ*> *tahkik*, *taḫḳîr*> *tahkir*, *tedḳîḳ*>*tedkik*, *telḳîn*> *telkin*, *tenḳîd*> *tenkit*, *ḫaḳîḳat*> *hakikat*, *şevḳ*> *şevk*, *vaḳt*> *vakit*, *zevḳ*> *zevk*, vb.

naḳl> *nakil* örneğinde ön damaksı /l/ sesinin etkisiyle çift ünsüz arasında ön ünlü türemiş bu da /k/ sesini arttan öne doğru getirmiştir. Ancak *naḳd*> *nakit* örneğinde, muhtemelen önce /d/ > /t/ değişimi oldu ve /t/ sesinin etkisiyle *vaḳt*> *vakit* benzeri bir değişme olmuştur.

/k/ sesi Arapçanın *ha, hi, sat, dat, tı, zı* ünsüzlerine göre daha çok örnekte ön damaksillaşmakta; adı geçen kalın ünsüzlerin yanlarında genellikle art ünlüler bulunmaktadır. Bu eğilim bazen ünlü uyumunu desteklemekte bazen uyumsuzluğa sebep olmaktadır.

hâşil> hasil, manşib> mansıp, hâzir> hazır, muttaşil> muttasıl, munhaşir>münhasır, mute 'aşşib>mutaassıb, mustanîk> müstantık, şiddîk> şiddik, şifat> sıfat, şihhat> sıhhat, şıla> sila, vb.

Uyumsuz örnekler: *finet>tıynet, tıbbî>tıbbî, vb.*

3.1.3. Diğer ünsüzler

3.1.3.1. Dil ucu-diş ünsüzleri (/d/, /t/, /z/, /s/, /n/):

/t/ ünsüzü Celements-Sezer'in (1981, 233) saydığı ünlü uyumunu etkileyen seslerden biridir. *tağaddum>tekaddüm, tuccâr> tüccar, belâgat+i, dikkat+i, feragat+i, saat+i, sıhhat+i*; örneklerinde /t/ sesinin etkisi görülmektedir.

/s/ sat harfi ile gösterilen sesin Türkiye Türkçesinde art ünlüyü destekleyen bir yönü olduğu yukarıda belirtilmişti. Sin ve se harfleri ile gösterilen sesler hem ön hem art ünlülerle uyumlu görünmektedir. Bu sesleri içeren ve ünlü uyumuna uymayan kelimelerden bazıları şunlardır: *bahs> bahis, sukûn>sükûn, sükût> sükût, tevârus> tevârus, vb.*

Aşağıdaki seslerin ise ünlü uyumuna etkileri kaynaklarda belirtilmemektedir.

/d/ hadd+i, dünyâ> dünya, dustûr> düstur, duyûn> düyun, tesâduf>tesâdüf, vb.

/n/ nufûs> nüfus, nufûz>nüfuz, nuşa>nüşa, vb.

3.1.3.2. Diş eti-damak ünsüzleri (/c/, /ç/, /j/, /ş/)

Türkçede iceltici etkisi bulunan ünsüzler /ç/, /ş/, /y/ sesleridir (Ergin 2010, 68). Bunların ünlüleri inceltme etkileri alıntı kelimelerde de görülmektedir. /c/ Türkiye Türkçesinde /ç/ sesinden gelişmiş bir ses olarak benzer inceltme özelliğini taşıyor görünmektedir:

/c/: curûf> cüruf, cuzâm> cüzam, hucûm>hücüm, vucud> vücut; hecâ'>hece; 'acz> aciz, hacm> hacim, hacz> haciz, vb.

/ş/ sesinin inceltici etkisi Arapça alıntı kelimelerde çok az görünmektedir: *buşrâ>büşra, şumûl>şümul, vb.*

3.1.3.3. Çift dudak ünsüzleri (/b/, /p/, /m/) ile örnekler

Kaynaklarda çift dudak ünsüzlerinin ünlü uyumlarına etkisine dair bir bilgi bulunmamaktadır:

rabb+i, tıbbî>tıbbî, vb.

3.1.3.4. Diş-dudak (/v/, /f/) ünsüzleri

Kaynaklarda diş-dudak ünsüzlerinin de ünlü uyumlarına etkisine dair bir bilgi bulunmamaktadır:

kaḡm> kavim, kaḡs> kavis, fucûr> fucur, futûr> fütur, vb.

3.1.4. Uzun ünlünün ünlü uyumundaki durumu

Uzun ünlü, ünlü uyumundan muaf; Clement-Sezer'in ünlü uyumunu kesen, ilerletmeyen "opaque segment"inden farklı olarak "etkisiz" gibi görünmektedir. Arapça vezinlerdeki ünlülerin Türkiye Türkçesinde de korunduğu kelimeler, uzun ünlülerin ünlü uyumuna etkisizliği veya uyumlardan etkilenmeşişinin örnekleridir. Bu kelimelerde de ünsüzlerin ön veya art damaksı oluşları ile ilgili uyum kelimedeki diğer ünlülerin uyumundan daha önceliklidir.

*buhṡân> bühtan, cuhelâ> cühela, delâlet> delalet, enbiyâ'> enbiya, firâset>feraset
kifâyet> kifayet, lâcever> lacivert, mebzûl> mebzul, mubâdele> mübâdele, mubârek>
mübârek, mubâşir> mübaşir, musâmere> müsamere, mute'âkib> müteakip, mu'tedil>
mutedil, mu'temed> mutemet, mu'tenâ> mutena, te'âmül>teamül, tezâhur> tezahür,
zimnî>zımnî, vb.*

3.2. Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) uyumu

Düzlük yuvarlaklık uyumu yuvarlak ünlülerle çift dudak ve diş-dudak ünsüzlerinin etkilediği bir uyumdur.

Bazı kelimelerde yuvarlak ünlünün, kelimedeki diğer ünlüye benzeyerek düzleşmesiyle düzlük yuvarlaklık uyumu sağlanır.

Şu örneklerde düz ünlü gerileyici ve uzak benzeşmeyi sağlamıştır:
fulân>falan, fursat>fırsat,

Şu örneklerde ise ilerleyici ve uzak benzeşme görülmektedir: *ḡarnûb>harnıp,
zakkum>zıkkım, zeytûn>zeytin*

Düz ünlünün yuvarlaklaşmasında ise kelimedeki dudak ünsüzü ve yuvarlak ünlü belirleyicidir.

Yuvarlak ünlünün etkisi: *kürsî>kürsü, Türkî>türkü, kumrî>kumru, mudîr>müdür, muftî>müftü, mumkin>mümkün, muşkil> müşkül*

Bir örnekte gerileyici benzeşme vardır: *masluk> musluk*

Dudak ünsüzünün etkisi: *maḥbah> mutfak, maḥabbet> muhabbet, neobet> nöbet, terceme> tercüme, tecrîbe> tecrübe; tevbe> töbe*

a+dudak ünsüzü+u yapısında düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymayan Türkçe kökenli kelimeler bulunduğu gibi (*avuç, kabuk, tabur, yağmur, yamuk*) Arapçadan dilimize girmiş bazı kelimelerde de ikinci hecedeki ünlünün yuvarlatıldığı örnekler de mevcuttur: *ḥavz>havuz, kâfir>gavur*

Türkiye Türkçesindeki düzlük yuvarlaklık uyumuna uydurulmamış mebzul miktarda Arapça kelime yaşamaya ve yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. *tefe 'ul, tefâ 'ul, muf 'il, mef 'ul* vezinleri ile yapılmış kelimelerle başka pek çok kelime bunlara örnektir *billur, mevzu, müthiş, müfrit, mühim, mümin, münir, münkir, mürşit, rûmî, tereddüt, tesadüf, teşekkür, vb.*

Düzlük-yuvarlaklık açısından uyumsuzluk içeren Arapça alıntı kelimelerde *ı, o ve ö* ünlüleri bulunmamaktadır (Clements-Sezer 1981, 224).

4. Sonuç

Türkiye Türkçesindeki alıntı kelimelerde yer alan damak ünsüzlerinin ön veya art oluşlarının artlık-önlük uyumuna etkisi, kelimedeki art veya ön ünlülerden faha güçlü görünmektedir: *gusl>gusül, luzûm> lüzûm, harf+i, kible> kible, vb.* Eğer kelime içinde bu ön damak ünsüzüne uygun değişiklik gerçekleşmemişse bu ön damak ünsüzü-ön ünlü uyumu eklenme sırasında ortaya çıkarılmaktadır: *sâ 'at>saat+i, helak+i, mebzul+e, vb.*

Ön damak ünsüzlerinden /l/ ve /k/ seslerinin etkisi diğer seslere göre daha düzenli tespit edilmektedir.

Kalınlaştırıcı art damak seslerinden /k/ ünsüzünün ön damaksıllaşma eğilimi, tersi bir eğilimden ve diğer kalınlaştırıcı ünsüzlerden daha güçlüdür. *'akd> akit, nakl>nakil, vakt>vakit, zevk> zevk, vb.* Artlık-önlük uyumu bazı örneklerde ön damak sesini art damaksıllaştırır: *baḳile>bakla*. Türkçede tek şekilli olmakla birlikte kelime Türkçeleştirilirken Arapça kelimenin içerdiği *ha, hı, sat, dat, tı* ve *zı* gibi kalın ünsüzler Türkiye Türkçesinde de kalınlaştırıcı, *sin, te*, gibi ünsüzler ise inceltici etkiye sahip görünmektedir.

Damak ünsüzlerinin ve /t/ ünsüzünün artlık-önlük uyumu üzerindeki etkileri araştırılmış olmakla birlikte Türkiye Türkçesine geçerken ünlü

uyumlarının dışına çıkmış bazı kelimeleri açıklamaya şu anki bilgilerimiz yetmemektedir: *rabb+i, hadd+i, fucûr>fücur*, vb.

Türkçenin “ön damak üsüzü-ön ünlü” uyumu kuralı Arapça alıntı kelimelerdeki uzun ünlülerin yanında uygulanmamaktadır. Uzun ünlüler artlık-önlük uyumu bakımından diğer hecelerle uyum sağlamamaktadır. Arapça kelimelerde bulunan uzun seslerin bir kısmı kısılırken artlık-önlük ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarak başka seslere dönüşmektedir.

Artlık-önlük bakımından ünlü uyumunu bozan sesler, daha çok kelimeyi etkileme bakımından şöyle sıralanabilir:

1. Ön damak üsüzü (/l/, /k/, /g/, /r/, /k>k)ve /t/
2. Uzun ünlü
3. Art damak üsüzü (/k/, /g/, /l/, /r/) ve kalınlaştırıcı diğer üsüzler
4. Diğer üsüzler (Bunların önlük-artlık uyumuna ekileri hususundaki bilgilerimiz sınırlıdır.)

Kelimede bu sıralanan seslerin etkisi söz konusu olunca, ünlü uyumunu sağlamakta ünlülerin art veya ön oluşları ikinci planda kalmaktadır.

Arapça alıntı kelimelerde düz ünlüler ve dudak üsüzlerinin yanında yuvarlak ünlüler benzeşmeye sebep olarak düzlük-yuvarlaklık uyumunu sağlar. Dudak üsüzleri ve Arapça vezinler düzlük-yuvarlaklık uyumu dışındaki şekillere sebep olmaktadır. Düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından uyumsuz Arapça alıntı kelimelerde *ı, o* ve *ö* ünlüleri yer almaz.

Türkiye Türkçesinin aslî ses bilgisi eğilimlerinin dışında kalan bazı ses özelliklerinin alıntı kelimelerle Türkiye Türkçesine girdiği, bunların bazılarının dilin ses yapısı tarafından kabul edilerek dile mal edildiği; ancak bazı ses bilgisi özelliklerinin dile hiçbir surette kabul edilmediği görülmektedir. Ses bilgisi konuları tartışılırken alıntı kelimelerle dile giren ve dil tarafından kabul edilen özelliklerin istisna olarak değerlendirilmesi Türkiye Türkçesi ses bilgisi açısından bir eksiklik olarak görünmektedir.

Düzlük-yuvarlaklık uyumunu ise sırasıyla şu sesler etkilemektedir:

1. Düz ünlüler
2. Dudak üsüzleri
3. Yuvarlak ünlüler ©

KAYNAKLAR

- AZMUN, Yusuf (2000). "Türkmen Dilinde Farsça ve Arapça Sözcükler ve Ugradıkları Değişiklikler Üzerine Notlar", *Journal of Turkish Studies*, C:24, S:3, s.7-38.
- BRENDEMOEN, B. (1980). "Labiyal Ünlü Uyumunun Gelişmesi Üzerine Bazı Notlar", *Türkiyat Mecmuası*, C:XIX, s.223-240.
- CLEMENTS, G. N.-SEZER, E. (1982). "Vowel and Consonant Disharmony in Turkish", *The structure of phonological representations*, H. van der Hulst and Norval Smith (eds.), II. Dordrecht: Foris, s.213-254.
- CUMAKUNOVA, Gülzura (2008). "Kırgız Türkçesinde Arapçadan alıntı kelimeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, S:9, s.101-117.
- DEMİR, N.- YILMAZ, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı*, Genişletilmiş 5. Baskı, Ankara: Grafiker.
- DEVELİ, Hayati (1995). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1988). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın.
- DUMAN, Musa (1995). *Evlîya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak.
- (2010). *Osmanlıca Dersleri*, 40. Baskı, İstanbul: Boğaziçi.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1989). "Uyum ve Standart Türkiye Türkçesi'nde Uyumlar", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, S:17 (Ayrı basım), Erzurum.
- (1999). "Türkiye Türkçesi'nde Ses Olayları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Erzurum, S:13, s.1-25.
- İŞİHARA, Aya (2005). *Yazı Dilindeki Alıntı Kelimelerin Türkçeleşme Süreçleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.
- İŞLER, Emrullah (2004). "Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Farsça Etkisi", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.1409-1420.

KARAAĞAÇ, Günay (2009). "Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler", *Dil Tarih ve İnsan*, İstanbul: Kesit, s.137-146.

----- (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul: Kesit.

KARAHAN, Leyla (2006). "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili - Ağız İlişkisi", *Turkish Studies-Türkoloji Dergisi* C:1, S:1, s:9-18. <http://turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi1/makale/karahan.pdf>

KORKMAZ, Zeynep (2005). "Arap Alfabeti ve Türk Dili", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar Birinci Cilt*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.861-867.

----- (2007). "Arap Alfabeti ve Türk Dili", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar III*, Ankara: Türk Dil Kurumu 2007, s.719-726.

LEVI, Susannah V. (2001). "Glides, laterals and Turkish Vowel Harmony", *Chicago Linguistic Society* 37, Main Section, s.379-393. <http://www.ai.mit.edu/projects/dm/featgeom/levi-turkish-glides-cls.pdf>

MUTÇALI, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık.

ORAL SEYHAN, Tanju (2004). "Orta Türkçede Arapça ve Farsçadan Alıntılarda Türkçeleştirme", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.2687-2706.

ÖZTEKTEN, Özkan (2001). "Türkçedeki Arapça Alıntıların Fonolojisi Üzerine", *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S:10, s.315-321.

PEKACAR, Çetin (2007). "Kumuk Türkçesindeki Arapça Alıntı Kelimelerde Son Ses /U/ Meselesi ve Türkçe-Arapça İlişkileri", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 24-29 Eylül 2000*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.1465-1474.

----- (2006). "Kumuk Türkçesine Arapça ve Farsçadan Geçen Kelimelerdeki Ses Olayları", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S:19, s.53-71.

Şemseddin Sami (1989). *Kamus-ı Türkî 1-2*, İstanbul: Enderun.

ŞEN, Mesut (2007). "Tarihî Şivelerde Ek Uyumsuzluğu Var mı?", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 24-29 Eylül 2000*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.1695-1734.

TEKİN, Talat (1958). "Aynlı ve Hemzeli Kelimeler", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C.VIII, S:86, s.110-113.

TİMURTAŞ, Faruk K. (2009). *Osmanlı Türkçesi Grameri 3*, İstanbul: Alfa.

- (2008). *Osmanlı Türkçesine Giriş 1*, İstanbul: Alfa.
- Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>
- Türk Dil Kurumu (1988). *İmlâ Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ÜNVER, İsmail (2007). "Eski Türkiye Türkçesine Farsçadan Geçen Kelimelerde Ses Değişiklikleri", *Uluslar arası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildiriler (03-04 Aralık 1999)*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.167-182.
- YAVAŞ, Mehmet (1978). "Borrowing and Its Implications for Turkish Phonology", *Kansas Working Papers in Linguistics*, 3(34), s.34-44.
- YAZICI ERSOY, Habibe (2006). "Başkurt Türkçesinde Arapça ve Farsçadan Alıntı Kelimelerdeki Ünlü ve Ünsüz Değişimleri", *Türkbilgi: Türkoloji Araştırmaları*, S:12, s.143-162.
- ZIMMER, Karl (1985). "Arabic Loanwords and Turkish Phonological Structure", *International Journal of American Linguistics*, C.51, No. 4, s.623-625
- ZÜLFİKAR, Hamza (2008). *Doğru Yazma ve Konuşma Bilgileri 1*, Ankara: Zerpa yayınları.
- (1996). "Doğu Kökenli Kelimelerin İlk Hecelerindeki Ünlülerin Kısalması", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C:1996/I, S:532, s.1083-1094.
- (1995). "Doğu Kökenli Kelimelerin Son Hecelerindeki Uzun Ünlülerin Kısalması", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C:1995/I, S:521, s.435-448.